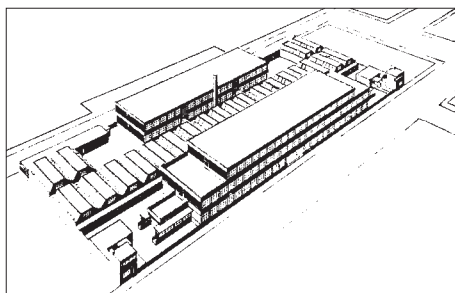

De restauratie en ‘ver’nieuwbouw van het Wiebengacomplex

Yko Buursma, Wessel de Jonge en Janpiet Nicolai

Het Wiebengacomplex aan het Eyssoniusplein te Groningen is de verzamelnaam voor de gebouwen van de oorspronkelijke Nijverheidsscholen (MTS/Ambachtsschool), ontworpen in 1922/’23 door de civiel-ingenieur Jan Gerko Wiebenga en de architect Leendert Cornelis van der Vlugt. Beide architectuurvormgevers waren voorstanders van een rationele en abstracte architectuur, ook wel de Nieuwe Zakelijkheid of Het Nieuwe Bouwen genoemd¹. Het Wiebengacomplex is het eerste bouwwerk van deze stroming in Nederland (afb. 1, 2 en 3). In de vijftiger en zestiger jaren zijn er een aantal uitbreidingen aan en bij het monument gebouwd. Na het vertrek van de HTS in 1986 en een periode van leegstand werd het gebouw door de Hanzehogeschool bestemd voor de plaatsing van de christelijke en niet-christelijke Pabo en de opleidingen voor verpleegkunde en medische beeldregistratie.

Afb. 1. Vogelvluchtperspectief van het complex.
Tekening: ir. J.G. Wiebenga.

Afb. 2. MTS vóór de bouw van het Bernoulliplein, circa 1924.
Foto: collectie Groninger Archieven.

Bij hergebruik van monumentale gebouwen gaat het er om dat deze gebouwen weer voor zichzelf gaan spreken door het realiseren van een subtiel evenwicht tussen historie en gebruik, maar ook tussen behoud en vernieuwing. De nieuwe functie moet een positieve uitwerking op de waardering van het complex hebben en in vernieuwde vorm weer een positieve uitwerking op de gebruiker, in dit geval de Hanzehogeschool.

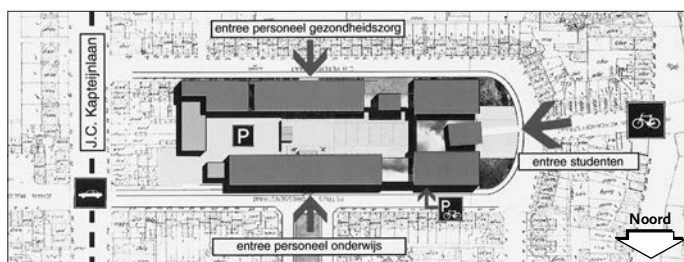
1. Hen Nieuwe Bouwen is een architectuurstroming uit de periode 1920-1940. Bij het ontwerp en de realisatie van de gebouwen uit deze stroming ligt een duidelijk verband tussen vormgeving en functionaliteit, levensduur en gebruiksbehoeften. De constructie kenmerkt zich door de toepassing van dragende (beton)skeletten met platte daken en door het gebruik van lichte scheidingswanden en glazen buitenwanden.

Afb. 3. Oorspronkelijke ingang aan de Petrus Driessenstraat. Foto: Arthur Blonk.

Planopzet

Het functionele programma omvatte een totaal te realiseren netto vloeroppervlak van ongeveer 11.500 m². Het herstructureringsplan was erop gericht de verschillende identiteiten van de gebruikersgroepen zoveel mogelijk te respecteren. Anderzijds moesten ook de gemeenschappelijke belangen worden benut. De functies zijn vervolgens ten behoeve van het ontwerp gerangschikt in een hoofdgroep van onderwijs-gerelateerde functies en een hoofdgroep van gezondheidszorg-gerelateerde functies. Beide hoofdgroepen konden worden ondergebracht in een specifiek bouwdeel, aangevuld met een gemeenschappelijk volume. De onderwijsfuncties werden ondergebracht in de oude MTS, de gezondheidszorgfuncties in de voormalige Ambachtsschool. Beide afdelingen beschikken op deze wijze over een afzonderlijke (sub)entree, waardoor de eigen identiteit kan worden benadrukt.

Afb. 4. Huidige situatie Wiebengacomplex. Tekening: SKETS.

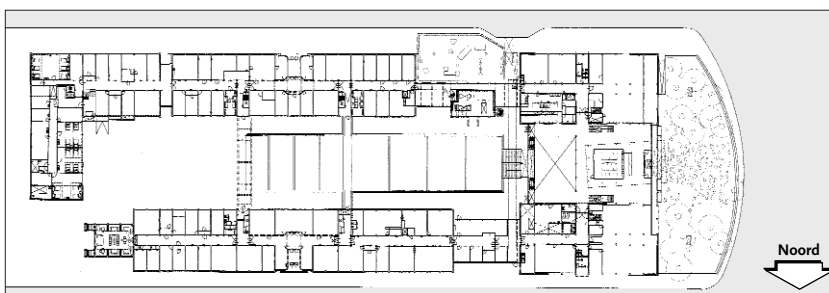
Naast de historische symmetrieas vanaf het Bernoulliplein is loodrecht daarop een nieuwe functionele as geïntroduceerd. Deze is gerelateerd aan de nieuwe entree aan het Eyssonijsplein (afb. 4). Het streven naar een heldere interne organisatie en een duidelijke relatie met de omgeving hebben tot deze ingrijpende beslissing geleid. Een goede doorstroom van de tweeduizend studenten, vanuit de nieuwe entreehal naar het studiehuis en vice versa, kon op deze wijze zonder ingrijpende maatregelen aan de historische bouwdeelen worden gerealiseerd. De nieuwe as sluit vervolgens ook goed aan bij de gewijzigde stedenbouwkundige omgeving en creëert een betere bereikbaarheid vanuit het centrum van de stad.

De architectuuropvatting van Wiebenga wordt gekenmerkt door een flexibele opzet die kan worden aangepast aan veranderende gebruikseisen. Het is om die reden verdedigbaar, nu de functionele eisen veranderen, de schoolruimten binnen zekere grenzen aan die eisen aan te passen. De diverse functiegroepen zijn

zodanig over de gebouwen verdeeld, dat de eigenschappen van het oorspronkelijke complex optimaal konden worden benut. Waar is gekozen voor ingrepen in het monument is altijd gekeken naar de oorspronkelijke toestand. Bij latere wijzigingen, zoals bij de ingangen, ging de voorkeur uit naar reconstructie van de oorspronkelijke toestand. Bij grote toevoegingen en wijzigingen, zoals bij de latere uitbreidingen, is gekozen voor gedeeltelijke handhaving en aanpassing. Een aanbouw uit de jaren zestig is voor een deel gesloopt ten behoeve van de nieuwbouw.

Nieuwbouw

Het architectonisch ontwerp van de nieuwbouw is nauw gerelateerd aan de uitgangspunten van het oorspronkelijk ontwerp van Wiebenga. De uitwendige structuur en compositie van de bouwmassa's zijn gebaseerd op de al aanwezige stedenbouwkundige, constructieve en architectonische elementen. Stedenbouwkundig is de nieuwbouw een handhaving van de al aanwezige zichtlijnen, maar door de plaatsing van de hoofdentree aan het Eyssoniusplein is er een nieuwe ordening ontstaan. De nieuwe ingang wordt geaccentueerd door de bouwmassa van de toegevoegde sportzaal erboven (afb. 5).

Afb. 5. Plattegrond, eerste verdieping nieuwe situatie. Tekening: SKETS.

Constructief is de nieuwbouw gebaseerd op de aanwezige funderingen van de gesloopte aanbouw uit de jaren zestig. De bestaande funderingen maakten het mogelijk te werken met forse staalconstructies. Hiermee rekening houdend is de hal geheel overspannen door middel van een nieuwe staalconstructie. Architectonisch heeft dit veel opgeleverd; de openheid in de kantine is gewaarborgd, de ruimtelijke beleving van de hal is optimaal en het zicht vanuit en naar het binnenterrein is niet belemmerd. Hiermee is een heldere constructie gerealiseerd die goed aansluit bij de uitgangspunten van het monument. De gelaagdheid van de gevel en de brug aan het binnenterrein geeft de nieuwbouw een bijzondere ruimtelijke kwaliteit.

De centrale hal is ontworpen als een intermediair tussen de verschillende bouwdelen: een zogenaamd binnenplein waarop de algemene functies samenkomen. Een plein dat letterlijk met asfalt is afgewerkt om te benadrukken dat er sprake is van een knooppunt, een soort verkeersplein, aangevuld met een vrijstaande schoolwinkel. De student komt via het plein in direct contact met de studie-elementen en alle algemene onderwijsondersteunende functies.

Een belangrijke toevoeging aan het totale complex is de sportzaal die ontworpen is als een abstracte en 'vormloze' zinken doos. Het wezenlijke is niet de vorm maar de positionering ervan. De richting van de doos wijkt als enige af van de pa-

Afb. 6. Nieuwe ingang met 'uitstekende' gymzaal als luifel. Foto: Arthur Blonk.

rallele projectie op het stedelijk grondvlak van de andere bouwdelen. Vanwege de nieuwe ontsluiting vanaf het Eyssoniusplein is de sportzaal, gelegen in het verlengde van de tegenoverliggende straat, onder 4 graden gedraaid ten opzichte van het gebouwencomplex. De consequentie hiervan is terug te vinden op het voorplein en in de centrale hal. Door de verdraaiing van de zinken doos ontstaat er een natuurlijke aankondiging van de nieuwe entree (afb. 6). De twee bouwblokken uit de zestiger jaren zijn getransformeerd tot zwarte dozen, bedekt met vezelcement platen. Het effect van het metselwerk moest geneutraliseerd worden.

Door herhaling en integratie van vormen en materialen op diverse plaatsen is er homogeniteit in de 'nieuwbouw' ontstaan. Het zwaartepunt ligt bij de twee monumentale vleugels uit de twintiger jaren en de nieuwbouw neemt een ondergeschikte positie in. 'Respect voor het goede toont zich door de ingetogen aanvulling.'

Een belangrijk deel van de gehanteerde architectonische uitgangspunten heeft zijn weerslag gehad in de koppelstukken tussen de zwarte dozen en de monumentale vleugels. Het aan de zijde van de C.H. Petersstraat in 1951 gebouwde ketelhuis was opgetrokken uit baksteen met een betonnen kolenbunker. Als autonoom element is het ketelhuis een voorbeeld van betonarchitectuur. Er is gekozen voor een integratie van dit element in de nieuwe structuur, waarbij letterlijk een brug moest worden geslagen tussen het monument en de nieuwbouw. Het ketelhuis is tot een ornament gemaakt tussen de beide gebouwen.

Het ketelhuis heeft op de begane grond zijn oorspronkelijke functie herkregen. Vanaf het binnenterrein zijn de verwarmingsinstallaties zichtbaar gemaakt door delen van de betonnen wanden te vervangen door glas. Door op de verdieping de betonwanden uit te snijden met reusachtige vensters is een industriële 'kathedraal' ontstaan, die in de toekomst zal functioneren als een representatieve ruimte voor externe contacten van het onderwijs, met een prachtig zicht op het binnenterrein en de omringende gebouwen (afb. 7).

De transparante koppelstukken met de oudbouw zijn opgetrokken uit aluminium kozijnen waarvan alleen de verticale stijlen zichtbaar zijn. Hier komen de oud- en de nieuwbouw samen. De loopbrug steekt door dit gebouwdeel heen en komt aan de C.H. Petersstraat weer door de glazen gevel tevoorschijn. De aansluiting op het monument is uitgevoerd met behulp van verzinkte schijven, die zich moeiteloos voegen naar de overkragingen van de oorspronkelijke gevels. De koppeling tussen het monument aan de C.H. Petersstraat en de oostelijk daarvan gelegen nieuwbouw uit de vijftiger jaren is met dezelfde transparante gevel opge-

Afb. 7. Binnenterrein met achteraanzicht nieuwbouw en aanbrengen van oorspronkelijke kleurstelling op het monument. Foto: Arthur Blonk.

Afb. 8. Lerarenkamer na de restauratie met reconstructie van kleurgebruik en meubilair. Foto: Arthur Blonk.

Afb. 9. Reconstructie voormalige hoofdingang met tegel-tableau. Foto: Arthur Blonk.

lost. Zoals ook zichtbaar in de rest van de nieuwbouw is er gekozen voor ‘eerlijk’ materiaalgebruik. De keuze van de materialisatie is gebaseerd op de gebruikte materialen van het monument.

Het behoud van een monument

De oorspronkelijke gebouwen zijn, als onderdeel van het complex, zoveel mogelijk herkenbaar gebleven. Door de transparante verbindingen met de nieuwbouw terug te leggen, zijn de kenmerkende hoekvensters teruggebracht en zichtbaar gemaakt. Door de ‘optopping’ op de tweede verdieping te verwijderen, is de oorspronkelijk getrapte opbouw van de kopgevel van de MTS met de lerarenkamer hersteld (afb. 8).

Aan de C.H. Petersstraat is de oude ingang met naamtableau in het tegelwerk gereconstrueerd. Omdat hier sprake is van het terugbrengen van een niet meer aanwezige situatie, is de naamsvermelding nu echter ‘Hanzehogeschool’. Ten behoeve van deze reconstructie zijn opnieuw tegels in de authentieke kleur en textuur speciaal gemaakt (afb. 9).

De betonschade kon worden hersteld met reparatiemortel. De kozijnkaders zijn voorzien van een nieuwe minerale krabpleister met dezelfde groene kleur en textuur als het origineel. De onderdorpels zijn gerepareerd met een wat gladdere, scheuroverbruggende coating. Om de afwijkende lichtreflectie te compenseren, is op deze onderdelen een iets donkerder groen toegepast. Het pleisterwerk op de gemetselde borstweringen is schoon gespoten met een algendodend middel, waarna beschadigde plekken zijn aangevuld met een spatmolen. Het geheel is geschilderd in een hoogwaardige siliconen muurverf waarvan de kleur overeenkomt met de oorspronkelijke naturel cementkleur.

De bestaande stalen kozijnen en ramen zijn gehandhaafd, ter plaatse gerepareerd en opnieuw geschilderd. Waar nodig, is de beglazing vernieuwd door getrokken enkelglas. Voor de historische gebouwen is afgezien van isolerende beglazing, mede om bouwfysische bijverschijnselen te vermijden. Het in dat geval versterkt optreden van koudebruggen rond de half buiten geplaatste betonconstructie zou een extra risico op inwendige condensatie met zich mee hebben gebracht². Van de gebruikers waren bovendien geen ernstige comfortklachten bekend. Vanzelfsprekend heeft deze beslissing wel gevolgen voor het energieverbruik.

De oorspronkelijke kleurstelling, die zodoende integraal kon worden teruggebracht, bleek een grote positieve invloed te hebben op de schaal en proporties van de gevels en de bouwvolumes. Het reconstrueren van de getrapte kopbebouwing bij de lerarenkamer bleek in dit verband eveneens een goede keuze.

Het interieur

De authentieke binnenwanden van de schoolgebouwen zijn, waar mogelijk gehandhaafd, met name bij aanwezige afwerkingen zoals lambriseringen, tegels en lijsten om kaarten en tekeningen aan te bevestigen. Ook niet-oorspronkelijke wanden zijn, mede om budgettaire redenen, zoveel mogelijk gehandhaafd en in de kleurstelling meegenomen. Aanpassingen in het bijzondere wandtegelwerk van de

2. Een koudebrug is een onderbreking van de isolatielaag in een scheidingsconstructie door een materiaal met een grotere warmtegeleidingcoëfficiënt.

voormalige MTS konden worden vermeden omdat de talrijke bestaande deuren en indelingen al ruime gebruiksmogelijkheden boden. De gangen van de voormalige Ambachtsschool zijn van mindere bouwhistorische waarde vanwege gewijzigd wandtegelwerk, binnendeuren en plafonds. Op basis van het beschikbare is gekozen voor restauratie van het gebouw van de voormalige MTS en een renovatie van de voormalige Ambachtsschool. Veel originele elementen van het laatste gebouw waren inmiddels vervangen en niet meer aanwezig. Hierdoor zou veel geld aan reconstructie moeten worden uitgegeven. Nu is een evenredige verdeling ontstaan van het budget en tegelijkertijd hebben de gebouwen een eigen identiteit.

Later toegevoegde brandpuien en nieuwe binnendeuren zijn passend gemaakt bij de originele binnenkozijnen. De entreehal van de MTS is volledig heringericht conform de oorspronkelijke toestand, met stalen binnenpuien en doorzicht naar het binnenterrein. De karakteristieke sfeer van het oorspronkelijke gebouw wordt nu meteen bij binnenkomst in het meest authentieke gedeelte van het complex gemanifesteerd. In de MTS zijn alle deurgrepen vervangen door een authentiek messing sabelmodel dat in Duitsland is vervaardigd op basis van het enige nog resterende origineel. Slotplaten, deurduwers en overige toebehoren zijn hierbij aangepast.

Het oorspronkelijke vloertegelwerk in de gangen is bij de restauratie gerepareerd (afb. 10). De lokalen voor bijzondere gebruiksdoeleinden zijn afgewerkt met zwart marmoleum.

Bijzondere aandacht verdient de afwerking van de lokalen. Middels een kleurenonderzoek werd de originele kleurstelling van niet alleen buiten- en verkeersruimte, maar ook van de lokalen vastgesteld. Daarnaast zijn bijpassende oplossingen gevonden voor akoestiek, verlichting, elektra en datanetwerk. De oorspronkelijke hoogte van de lokalen is gerespecteerd door de verlaagde plafonds te vervangen door aan het plafond gemonteerde absorptiepanelen. Zodoende kon de authentieke flessenhalsafwerking van plafonds naar wanden weer zichtbaar worden gemaakt³. Een soortgelijke voorziening is aangebracht op de gangwanden.

Een verlichtingslijn is gecombineerd met een verplaatsbare 'energiezuil' die is opgebouwd uit verwarmingsbuizen met delen kabelgoot ten behoeve van de aansluitpunten. Deze zuilen worden naar behoefte op willekeurige plaatsen geklemd tussen vloer en plafond en met flexibele slang gekoppeld aan de lichtlijn. Hiermee werden opbouwleidingen in de lokalen vermeden.

De in de gangen van de MTS nog aanwezige verlaagde stucplafonds zijn gehandhaafd en gerepareerd. In de Ambachtsschool waren deze plafonds al eerder verwijderd. In plaats daarvan zijn op dezelfde hoogte vrij hangende akoestische gipspanelen aangebracht. Hierdoor, en door het afwijkende wandtegelwerk en kleurkeuze, is in de gangen van de Ambachtsschool een duidelijk andere sfeer bereikt dan in de oude MTS.

Afgezien van het meubilair van de zes gebruikersgroepen zelf zijn alle specifieke meubelen in de bouwdelen ontworpen voor de locatie. De balies in de hal, mediatheek, bibliotheek en bij de afdelingsgebonden ruimten zijn ontworpen met een zelfde sobere ingetogenheid. De materialen en kleuren zijn neutraal gehouden, waardoor een rustig beeld ontstaat op punten in het gebouw waar dit ook op zijn plaats is. Zowel in de oud- als de nieuwbouw is de kleur van de vloer-afwerking specifiek ontwikkeld voor dit gebouw. De zandkleurige tint geeft een behaaglijk gevoel tegenover de confronterende materialen zoals beton, staal en

3. Een flessenhalsafwerking is de ronde gestuukte overgang van plafond naar wand.

Afb. 10. Eén van de gangen na de restauratie. Foto: Arthur Blonk.

glas. In de nieuwbouw is als begeleiding van de gangen en trappenhallen een ultramarijn blauw als dragende kleur toegevoegd, die de verschillende bouwdelen en verdiepingen met elkaar verbindt.

Terrein en omgeving

Rondom de gebouwen heeft in samenwerking met de Gemeente Groningen een herinrichting van het openbaar gebied plaatsgevonden. Het heldere, open karakter van het voorplein draagt bij aan de representatie van het Wiebengacomplex. De afwerkingen van dit voorplein komen terug in het nieuwe binnenterrein dat open is opgezet. De voetprint van de niet meer aanwezige praktijklokalen op het binnenterrein is verwerkt in een raster van betontegels. De verharde stroken langs de gevels zijn van dezelfde maat als de oorspronkelijke ruimte tussen de scholen en de praktijklokalen, zodat een geoefend oog de doorsnede van het oorspronkelijke complex kan reconstrueren. De laboratoria van de MTS zijn met gras ingezaaid, terwijl de praktijklokalen van de Ambachtsschool van zilvergrind zijn voorzien.

De nieuwe binnentuin functioneert als buitenruimte voor de studenten en het personeel. Ook in de wintermaanden biedt de grote, open ruimte in het hart van het Wiebengacomplex een aangenaam rustpunt. Op het terrein is een beeltenis van Wiebenga geplaatst als eerbetoon aan een vernieuwend civiel-ingenieur, die mede door dit gebouw een wezenlijke bijdrage heeft geleverd aan de ontwikkeling van het Nieuwe Bouwen in Nederland.

Literatuur

- Jap Sam, E. (red.), *Het Wiebengacomplex: hergebruik en restauratie van de Nijverheidsscholen in Groningen (1922-1923)*. Rotterdam, 2000.
- Henket, H.A.J. en W. de Jonge, *Het Nieuwe Bouwen en restaureren*. Zeist/Den Haag, 1990.
- Molema, J. en P. Bak (red.), *Jan Gerko Wiebenga: apostel van het Nieuwe Bouwen*. Rotterdam, 1987.